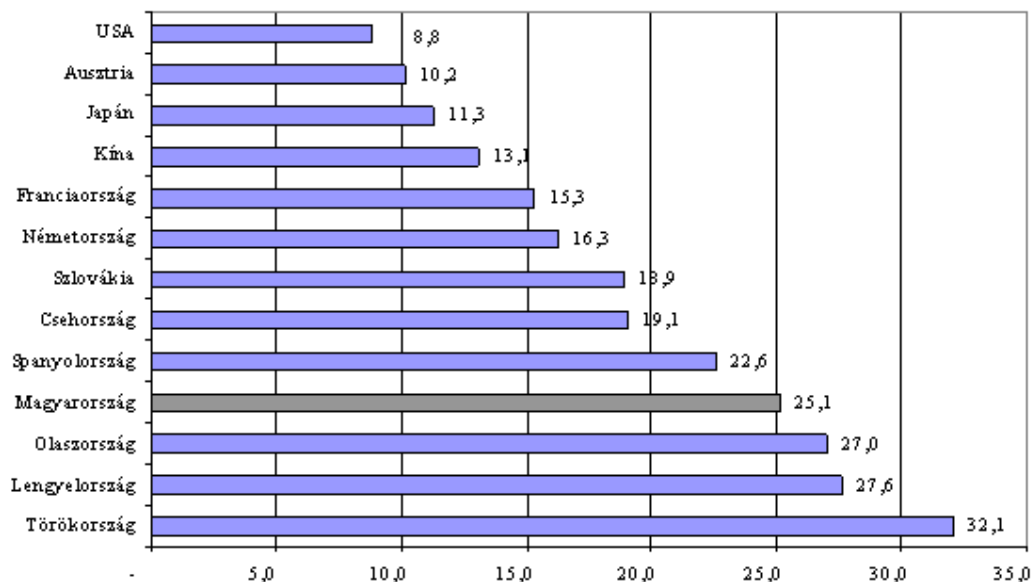


A rejtett gazdaság a vállalkozások és a lakosság körében

A nemzetgazdaságok termelő tevékenységének számottevő része a rejtett gazdaságban realizálódik, mérete és aránya nagyban függ az ország általános fejlettségétől, a jövedelmi viszonyoktól, a szabályozás szigorától és nem utolsósorban a társadalom általános szociális állapotától. A rejtett gazdaság az informális, a törvényesség határát súroló, azt átlépő cselekményekből, a bejegyzett vállalkozások tevékenységének szabályozatlan elemeiből, és az adóelkerülési céllal folytatott, nyereségvágyból, vagy kényszerűségből be nem jelentett tevékenységekből áll össze. E tevékenységek volumenének és változásának mérésére számos, alapvetően tevékenység-specifikus módszerrel próbálkoztak. A téma kutatásában - összetettsége ellenére - figyelmet érdemlő eredményeket értek el. Az informális gazdaság aránya az Egyesült Államokban a legalacsonyabb, a bruttó nemzeti terméknek hozzávetőleg 8-9 százalékát¹ teszi ki. A nyugat-európai országokban a szürke gazdaság aránya ennél magasabb, 15 százalékot is elérhet. Számítások szerint Csehországban és Szlovákiában 20 százalék alatti az illegális gazdaság aránya, a többi közép-kelet-európai országban ennél 5-10 százalékponttal magasabb. **Magyarországon az éves bruttó hazai termék negyede a szürke-fekete gazdaságban jön létre.** Aránya a rendszerváltást követően ugrásszerűen emelkedett, majd a századforduló tájékán valamelyest csökkent, nemzetközi viszonylatban azonban még mindig magas. A fejlődő afrikai országokban ez az arány 30-40 százalék, egyes országokban megközelíti a 60 százalékot. A latin-amerikai országok gyakorlata európai viszonylatban nem tekinthető összehasonlítható alapnak.

A rejtett gazdaság becsült aránya néhány országban, 1999-2000
(a GNP százalékában)



Forrás: Világbank, Friedrich Scheider: Size and Measurement of the Informal Economy in 110 countries around the world

Néhány évtizeddel ezelőtt a rejtett gazdaság világméretben növekvő tendenciát mutatott, ezért arányának csökkentésére, a káros jelenségek visszaszorítására még a legfejlettebb országokban is kormányzati intézkedéseket hoztak. Magyarország sem volt ezen a téren kivétel. A 90-es évek elejére a GDP 23-24%-ára lehetett becsülni annak mértékét, a későbbiekben pedig ennél magasabb arányokat valószínűsítettek a kutatók. Véleményük szerint a 90-es évek közepén-végén a hazai rejtett gazdaság aránya már inkább 30% körül mozgott. Ma azonban ismét kisebb arányokról, esetenként 20% körüli mértékekről szólnak a becslések. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy ennyivel alacsonyabb a publikált GDP, hiszen nálunk éppen úgy mint Európa több más országában a rejtett gazdaságból származó jövedelmek egy részét belebecsülik a GDP-be, azaz ma Magyarországon a

rejtett gazdasági tevékenységek feltehetően a GDP 15-16%-át tehetik ki.

Hazánkban a másik jelentős változás az volt, hogy a rejtett gazdaságból származó jövedelmek struktúrájában mélyreható változások mentek végbe. Ez szorosan kapcsolódott az időközben lezajlott gazdasági és politikai szemléletben bekövetkezett fordulathoz. A gazdálkodásban a magánszféra térnyerése és az üzemméret lecsökkenése, az ezekhez igazított pénzügyi elszámolási rendszerek (pl. az önbevalláson alapuló adórendszer) lényegesen megnövelte a rejtett gazdasági mozgásteret a vállalkozásoknál.

Míg a rejtett gazdaság alatt a 80-as években alapvetően magánszemélyek regisztrálatlan pénzszervezési tevékenységét értették (borraivalók, hálapénzek, fusizás stb.), addig a 90-es évekre a vállalkozások adókikerülő magatartása vált dominánssá a rejtett szférában.

Mivel a rejtett gazdasági tevékenységek, csupán árnyékban meghúzódó része a gazdaság egészének, ezért az itt folyó ügyletek, pénzmozgások ismerete nélkül elég nehéz képet alkotni és gazdaságpolitikai döntéseket hozni. A rejtett gazdaság feltérképezése nehéz, hiszen annak lételeme a bujkálás. Ezért az esetek jelentős részében a hazai vizsgálatok még mindig inkább csak a korábban kidolgozott módszerek szerint a magánszemélyek jövedelemeltitkoló magatartására koncentrálnak.

Felméréseinkkel arra is kísérletet tettünk, hogy a másik oldal, azaz a vállalati kör adókikerülő magatartásáról szerezzünk valamiféle képet. Egyben arról is tudakozódtunk, hogy milyen elvárásaik lennének a gazdasági környezettel, adózással kapcsolatban, illetve, hogy milyen eszközöket látnának hatásosnak a jelenlegi szabályszeű magatartás megváltoztatására. A vizsgálat nem csak a rejtett, hanem a szürke gazdaságra is kiterjedt, hiszen vannak olyan adómérséklési eszközök is, amelyekre a jogszabályok módot adnak, csak éppen az alkalmazás módja etikai szempontból megkérdőjelezhető.

A vállalkozások és a lakosság körében - a rejtett gazdasággal kapcsolatos gyakorlatuk megismerése érdekében - **végzett 2005. évi felvétel célja, hogy a korábbi² vizsgálat után ismét feltérképezzük a magyar vállalkozásoknak és háztartásoknak a hivatalosan számszerűsített gazdasági jellegű, a bevételeikhez-kiadásaikhoz is kapcsolódó tevékenységeiken és kapcsolataikon kívüli működési szférákat, adókönyvítő-elkerülő lehetőségeket és megoldásokat.** Különösen fontos lehet minden olyan nem legális tevékenység megismerése és számszerűsítése, amely a szabályosan gazdálkodó szervezetek működését lehetetleníti el, csökkenti versenyképességüket-versenyhelyzetüket. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a törvényesen gazdálkodó szervezetek érdekében minél alaposabban meg kell ismernünk a rejtett gazdaság természetét, hogy a káros jelenségeken és a rossz irányba mutató tendenciákon változtatni lehessen.

A.) A magyarországi vállalkozások gazdálkodási mutatói lehetőséget adnak **a rejtett gazdaságban kialakult méretek** körvonalazására.³ Például már a vállalkozások nagysága utalhat arra, hogy működésének milyen gazdálkodási jellemzői lehetnek, milyen módon kényszerül részt venni a rejtett gazdaság valamilyen formájában.

A vállalkozások körében végzett kutatásunk során feltett kérdések bár alapvetően a rejtett gazdaság fogalomkörébe tartozó tevékenységekre vonatkoznak, szükségszerűen érintik/érinthetik a legális gazdasági tevékenységek normális, a költségtakarékosság, üzletszerzés, és egyéb törvényes gazdálkodás formáit is.

B.) A lakosság körében az Ecostat kérdőíves közvélemény-kutatás segítségével a korábbi kutatást megismételve, megvizsgálta a magyarországi háztartások körében a rejtett gazdasággal kapcsolatos változásokat³. Az elsődleges cél most is a magyar lakosság rejtett gazdaságba való bekapcsolódásának, ennek mértékének és formáinak vizsgálata volt. A téma kényes jellege miatt erre közvetlenül nem, vagy csak kevés esetben kérdezhettünk rá. Ezért a kutatás során elsősorban a megkérdezettek rejtett gazdasággal kapcsolatos percepcióit, és azzal kapcsolatos attitűdjeit, passzív érintettségét mértük, és jóval kevésbé aktív szerepvállalását. Ennek köszönhetően sikerült a nyílt válaszmegtagadások arányát elenyészően alacsonyra szorítanunk.

A kutatásunk során arra törekedtünk, hogy a kérdések a hivatalosan regisztrált munkavégzésen kívüli

tevékenységek lehető legszélesebb körét érintsék. A rejtett gazdaság szereplői közül a vállalkozók vizsgálata az Ecostat további tevékenysége során is külön kutatás lesz.

A rejtett gazdaság változó mértékben nyer teret a világ országaiban. Általánosságban elmondható, hogy azokban az országokban alacsonyabb, ahol a társadalmi-politikai rend stabil, nincsenek súlyos szociális problémák. Ott, ahol a törvények betartathatók, a vállalkozások és a munkavállalók adó- és bürokratikus terhei elviselhetők, és a rejtett gazdaság, a politika és a közigazgatás szereplői között nincs összefonódás. Minden intézkedés, amely a fentiek valamelyikét segíti, felhasználható a rejtett gazdaság elleni harcban. **Hazai viszonylatban a szürke, fekete gazdaság kifejlesztésének kényszere napjaink megkerülhetetlen problémája és feladata.** Megoldására az utóbbi időben számos intézkedés született, változó eredménnyel. Nemzetközi tapasztalatok alapján az adó- és járulékeszedési-rendszer szervezetének megerősítését, a szankciók jelentős mértékű szigorítását és a korrupció elleni harc hatékonyságának javítását emelnénk ki első helyen a rejtett gazdaság legalább részbeni lefékezésére. Ezzel párhuzamosan a lehetőségek mérlegelésével csökkenteni szükséges az adókat és a járulékokat, valamint a cégeket sújtó adminisztrációs terheket.

¹ Forrás: Világbank, Friedrich Scheider: Size and Measurement of the Informal Economy in 110 Countries around the World (2002)

² A 032637-OTKA támogatással 2000-2002 között végzett kutatások.

³ A 2005. évi adatfelvétel a korábbihoz hasonló módon, standard kérdőívvel, telefonos lekérdezés révén történt. A megkérdezettek együttesen a magyarországi cégeket reprezentálják. A minta összetételének főbb jellemzőit a Módszertani tudnivalók között közöljük.

⁴ A kutatás 1000 fős lakossági mintán készült, telefonos lekérdezéssel. A megkérdezettek együttesen a magyarországi, vezetékes telefonnal rendelkező háztartásokat reprezentálják. A minta összetételének főbb jellemzőit a Módszertani tudnivalók között közöljük.